

УДК 159.922.76:371.382:376.36

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ ГРИ В КОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ, ЯКІ МАЮТЬ ВАДИ МОВЛЕННЯ

Оксана Керик

*Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
вул.Івана Франка, 24, Дрогобич, Україна, 82100*

Схарактеризовано основні засади використання гри у системі корекційної роботи з дітьми, які мають вади мовлення. Розкрито теоретичні аспекти поняття норми та порушення мовлення. Визначено особливості ігрової діяльності дітей з різним ступенем порушення мовлення.

Визначено, що ефективність корекційного впливу залежить від дотримання певних психолого-педагогічних умов використання гри в роботі з дітьми, які мають вади мовлення. З'ясовано, що такими умовами є оцінка можливостей дитини, мотивація стимулів до ігрової та мовленнєвої діяльності, розширення чуттєвого досвіду ігровими засобами, забезпечення зворотного зв'язку.

Ключові слова: вади мовлення, гра, ігрова діяльність, дидактична гра, зворотній зв'язок, зона найближчого розвитку, мотивація, психолого-педагогічні умови використання гри, корекційна робота.

Організація системи логопедичної роботи з дітьми з вадами мовлення є важливим елементом комплексної корекційно-виховної роботи. Ця проблема привертає увагу як науковців, так і практиків у галузі спеціальної освіти, педагогіки, психології. Адже будь-які порушення мовлення негативно впливають на розвиток дитини та перешкоджають успішній соціальній адаптації в майбутньому.

Відомо, що в дитячому віці значний вплив на гармонійний розвиток дитини має гра, творчість. Сприйняття світу дитиною опосередковано відбувається через ігрову діяльність, роль гри – це зовнішня опора, яка допомагає їй керувати своєю поведінкою.

Використання гри в логопедичній роботі з навчальною метою є поширеним методом корекційної роботи з дітьми, які мають різні мовленнєві вади. Специфіка мовленнєвих порушень та ступінь їхнього прояву, вік дитини значною мірою визначає вибір методів корекційної роботи логопеда. Проте важливо визначити загальні умови та психолого-педагогічні засади організації ігрової діяльності з дітьми-логопатами. Крім спеціальних методик роботи, які активно використовують у логопедичній практиці, важливо враховувати певні психологічні та педагогічні умови, які ефективно

впливатимуть не лише на мовленнєві процеси, а й на загальний емоційний та особистісний розвиток дитини.

Наша мета – визначити психолого-педагогічні умови використання гри в системі корекційної роботи з дітьми, які мають вади мовлення.

Науковці зазначають про необхідність чітко розмежовувати поняття норми мови та порушення мови. Рівень мовленнєвого розвитку дитини є базовою ознакою нормального перебігу психофізіологічних процесів.

Сформованість мовленнєвої діяльності була предметом теоретичного та практичного аналізу у працях Л. Виготського, О. Леонтьєва, О. Лурії, Ж. Піаже. Зокрема, Л. Виготський наголошував, що оволодіння мовною системою перебудовує всі основні психічні процеси у дитини. Слово є тим потужним чинником, який якісно змінює психічну діяльність, вдосконалює відображення дійсності, опосередковує нові форми розвитку уваги, пам'яті, уяви, мислення, діяльності. Водночас мовленнєва діяльність не лише відображує рівень психічного розвитку дитини, а є підґрунтям для подальшого розвитку інтелектуальної, емоційно-вольової сфери особистості [2].

Різноманітні аспекти мовленнєвих порушень та методи їхньої корекції висвітлено у наукових дослідженнях Г. Волкової, О. Ревуцької, В. Кондратенко, А. Мальярчук, Т. Туманової, М. Шеремет. Науковці вивчали проблеми затримки мовленнєвого розвитку (Р. Левіна, О. Мастюкова, Є. Соботович, М. Шеремет); особливості формування граматичних умінь у дітей із затримкою психічного розвитку (Л. Андрушина, Т. Ілляшенко, Н. Стадненко та ін.); мовлення дітей із фонетико-фонематичним і загальним недорозвиненням мовлення (Л. Вавіна, Є. Соботович, Л. Спірова).

Формування мовленнєвої компетенції є важливим компонентом розвитку особистості дитини, одним із способів її самоствердження та самореалізації. Мовлення є показником розумового розвитку дитини та відображенням її психофізичного стану. Нормальний розвиток мовлення передбачає формування мовних умінь і навичок, їхнє застосування для висловлювання власних думок, засвоєння культури спілкування. Його розглядають у трьох аспектах: розвиток фонематичного слуху і формування навичок вимови фонем рідної мови; оволодіння словниковим запасом; оволодіння смисловою стороною мовлення.

Для позначення порушень мовленнєвого розвитку в науковій літературі використовують терміни “розлади мовлення”, “вади мовлення”, “патологія мовлення”, “відхилення мовлення”. Загалом термін “порушення мовлення” використовують для позначення відхилень від мовленнєвої норми, прийнятої в мовному середовищі, які частково або повністю перешкоджають мовленнєвому спілкуванню, обмежують можливості пізнавального розвитку та соціокультурної адаптації особистості [8].

Дослідник Р. Якобсон висловив припущення, що всі форми тяжких порушень мовлення можуть бути розділені на два великі класи: розлади зв'язного висловлювання (синтагматична організація мовлення) і розлади систем кодування понять у слові (парадигматична організація мовлення). Олександр Лурія у своїх дослідженнях підтвердив, що обидві зазначені групи порушень мають різну мозкову організацію. Якщо відхилення передніх відділів мовленнєвих зон призводять до порушення зв'язності висловлювань, то відхилення в роботі задніх відділів мовленнєвих зон кори головного мозку спричиняють різноманітні порушення коду мови, призводять до розпаду її семантичної будови [7, с. 19].

Д. Гошовська трактує порушення мови як відхилення від мовної норми, зумовлене розладом нормального функціонування психофізіологічних механізмів мовної діяльності. Мова, як стверджує науковець, є однією зі складних вищих психічних функцій і має дві найважливіші складові: сприйняття звуків мови, розпізнавання власної мови та мови інших (слуховий центр мовлення); відтворення звуків, слів, фраз (мовно-рухова функція, яка забезпечується центром Брока) [4].

Загальними ознаками, які характерні для дітей із вадами мовлення, є труднощі у спілкуванні з однолітками. Це відмова вступати в міжособистісні і групові відносини з іншими, а також агресивна або захисна позиція, прояви тривожності, що є механізмами психологічного захисту.

Важливим показником особистісного та соціального розвитку дитини дошкільного віку є гра, яка стає провідним видом діяльності дитини в дошкільному віці.

Наукові дослідження Е. Харитонової, В. Кондратенко, І. Марченко, О. Усанової, С. Коноплястою дали змогу науково обґрунтувати особливості ігрової діяльності дітей із вадами мовлення. Загалом у дітей із загальним недорозвиненням мовлення ігрова діяльність теж сповільнена. Вона має свою специфіку залежно від ступеня важкості мовленнєвих порушень, умов виховання, соціального середовища, в якому перебуває дитина.

Було визначено взаємозв'язок між рівнем сформованості фразового мовлення та рівнем розвитку ігрової діяльності дитини дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.

Рівень гри 4–6-річних дітей із загальним недорозвиненням мовлення за своїм змістом значно нижчий, ніж у їхніх ровесників із нормальним рівнем мовленнєвого розвитку. Більшість дітей із мовленнєвими порушеннями не мають попереднього чіткого замислу гри, але вони активно починають експериментувати у процесі ігрової діяльності. У них переважає ситуативне маніпулювання іграшками, сюжетно-рольові ігри засвоюються значно повільніше, вони більш одноманітні за змістом. Однотипність ігрових сюжетів у таких дітей пояснюють обмеженість їхньою життєвого досвіду,

недостатнім рівнем знань та уявлень про навколишній світ, труднощами взаємовідносин у процесі діяльності. Найчастіше такі діти грають індивідуально, зрідка – об'єднуються в пари, приєднуються до групи.

Більш виражені особливості ігрової діяльності у дітей з тяжкими порушеннями мовлення. Рівень їхньої взаємодії з іншими є найнижчим порівняно з дітьми з нормальним розвитком (Р. Іванкова, Н. Усанова). З одного боку, вони намагаються спілкуватися з ровесниками, брати участь у спільній ігровій діяльності, а з іншого, часто лише копіюють зовнішні прояви гри, не розуміючи її суті. Труднощі в ігровій діяльності дітей із загальним недорозвиненням мовлення можуть бути зумовлені надмірною розгальмованістю. Таким дітям важко зосередитись на грі, дотримуватися послідовності та правил гри.

У дітей із тяжким недорозвиненням мовлення може простежуватися гіподинамічний синдром, що виражається пасивністю у грі, загальмованістю дій. Такі діти здебільшого граються мовчки, маніпулюючи іграшками, уникають колективних ігор. Таке явище посилюється також наслідками затримки інтелектуального розвитку, характерними для дітей з тяжкими порушеннями мовлення.

Теоретичним підґрунтям для організації системи корекційної роботи з дітьми, які мають вади мовлення, є вчення Л. Виготського про компенсацію порушених функцій. Учений розглядав двосторонній характер наслідків дефекту: порушення розвитку функцій, безпосередньо пов'язаних з патологічним чинником, та виникнення компенсаторних механізмів за участю збережених функцій. Правильно обрана спрямованість методів формування компенсаторних процесів, на думку Л. Виготського, дає змогу тренувати порушену функцію психіки. Автор наголошував на тому, що треба враховувати потенційні можливості дитини з порушенням психічного розвитку. Оскільки водночас з вадами та дефектами розвитку в кожній дитині є достатній запас психічного здоров'я, який дає змогу успішно її навчати, розвивати та виховувати [6, с. 214].

Наукові засади використання гри в педагогічному процесі репрезентовані у працях К. Ушинського, С. Русової, В. Сухомлинського, С. Шацького, Я. Корчака. М. Монтессорі та багатьох інших педагогів-практиків XIX–XX ст. Вони зазначали, що гра є найбільшим природним середовищем розвитку дитини, де активно відбуваються процеси її соціалізації та формування життєвих цінностей. На теорії ігор ґрунтуються дослідження педагога Г. Рошала, який стверджує, що завдяки іграшці та грі дитина здатна подолати труднощі у сприйманні всього навколишнього середовища, а дитяча гра є першим проявом театрального почуття дитини.

За допомогою ігрової діяльності, переживаючи позитивні емоції, дитина пізнає світ, бачить у ньому себе, формує стиль поведінки, набуває

першого життєвого досвіду. Це особливо важливо для дітей, які мають мовленнєві труднощі. Для них гра і творчість стають засобами розширення зони розвитку, орієнтації в особистому просторі, набутті нових відчуттів, доланні бар'єрів та перешкод. Тому використання ігрових та арттерапевтичних технологій є вкрай важливим у системі корекційної роботи з дітьми, які мають вади мовлення.

У корекційній роботі з дітьми, які мають вади мовлення, використовують різні види ігор: дидактичні, руханки, сюжетно-рольові, ігри-драматизації, пальчикові ігри. Мовні ігри сприяють співдружності педагога з дитиною, підвищенню уваги до мови, розвитку потреби оволодіти новими мовними засобами та навичками мовлення.

Дидактична гра є однією з важливих форм навчального впливу на дитину. Вона дає змогу створити такі умови, в яких дитина може самостійно діяти в певній ситуації, набувати власного дієвого, чуттєвого та мовного досвіду. Граючи, дитина непомітно вирішує певні пізнавальні завдання, які є обов'язковим елементом дидактичної гри. Результат гри сприймають як досягнення успіху, що значно посилює віру в свої сили. Крім того, мовленнєві дидактичні ігри значно збагачують активний та пасивний словниковий запас дитини з мовленнєвими вадами, сприяють закріпленню знань про нові предмети та явища, розширюють світосприйняття.

Сюжетно-рольова гра теж є дієвим засобом корекції емоційно-вольової і пізнавальної сфери дитини, мовлення та дрібної моторики. Правильно організована сюжетно-рольова гра для дітей із загальним недорозвиненням мовлення сприяє збагаченню їхньої лексики, розвитку смислового аспекту мовлення, ініціативності у виборі мовних засобів.

Важливе значення в ігровій діяльності з дітьми, які мають вади мовлення, мають ігри, які потребують координації і точності пальців рук. Пальчикові ігри потрібно використовувати в корекційній роботі з дітьми, які відстають у мовленнєвому розвитку. Зазначимо, що рівень розвитку мовлення дітей прямо залежить від рівня сформованості тонких рухів пальців рук. Дослідниця Л. В. Фоміна виявила таку закономірність: якщо розвиток дрібної моторики відповідає віку, то й мовленнєвий розвиток перебуває в межах норми. Якщо розвиток рухів пальців відстає, то затримується і мовленнєвий розвиток. Дослідники визначили, що формування мовленнєвих зон кори головного мозку залежить від впливу кінестетичних імпульсів від пальців рук. Тому тренування пальців рук впливає на розвиток активного мовлення. Коли дитина робить ритмічні рухи пальцями одночасно з промовлянням віршованого тексту, стимулюється розвиток мовлення; підвищується мовленнєва активність; розвивається спостережливість, увага, пам'ять, увага. Такі рухи сприяють узгодженості лобної і скроневої частин мозку, в яких розміщені моторний і смисловий мовні центри; [4, с. 232].

І. Марченко зазначає, що під час роботи з дітьми-логопатами різного ступеня педагогам, батькам варто дотримуватися певних природних методів розвитку мовленнєвих навичок. Серед них варто окреслити такі:

Адаптоване мовлення. Важливо, щоб мовлення педагога під час спілкування з дитиною було пристосоване до неї. Говорити потрібно повільно, чітко, короткими реченнями, з паузами між словами. Це допоможе дитині краще зрозуміти зміст висловлювання, відреагувати на нього, відповісти.

Спостереження за поглядом дитини сприятиме підтримці зорового контакту, довірливих стосунків між дитиною та дорослим. Крім того, таке спостереження дасть змогу вчасно відреагувати на прояви хвилювання, страху чи тривоги дитини, заспокоїти її.

Підхоплення висловлювання сприятиме тому, що дитина відчуває увагу до власного мовлення, усвідомлює, що її розуміють, підвищує мотивацію спілкування та віру в себе [5, с. 53].

Під час організації системи корекційної роботи з дітьми з вадами мовлення важливо дотримуватися таких психолого-педагогічних умов:

- *Оцінка можливостей дитини.* Потрібно враховувати, що для дітей з порушенням мовлення характерні проблеми, пов'язані з гіперактивністю чи загальмованістю психічних процесів. Таким дітям властиві невмотивована збудливість, непосидючість, неухважність тощо. Під час гіпокінетичної поведінки простежується емоційна млявість, пасивність поведінки, бездіяльність. Оскільки діти з вадами мовлення потребують постійної концентрації уваги, педагогу потрібно пропонувати підказки-символи, використовувати звукові сигнали, часто брати участь у грі як рівноправному партнеру. Важливо також вилучити ті подразники, які відволікатимуть дітей.

Кожна гра має розвивальний характер, тому педагог повинен пропонувати дитині ігрові стимули на межі можливого. Навчання буде успішним у тому випадку, якщо воно буде орієнтоване на зону найближчого розвитку дитини, розвиватиме потенційні її можливості. Тому під час організації ігрової діяльності важливо, щоб конкретна гра була «під силу дитині», а ігрові завдання сприяли поступовому розвитку життєвих навиків

- *Мотивація стимулів та наслідування.* Важливою психологічною умовою успішної мотивації є моделювання таких ігрових ситуацій, у яких дитина усвідомлює своє бажання спілкуватись. Діти з порушенням мовлення повільніше засвоюють ігрові прийоми, тому часто можуть по-своєму зрозуміти певне командне завдання. Педагогу треба пам'ятати, що діти вчаться наслідуючи. Тому дуже важливим компонентом мотивації є створення такого комунікативно-ігрового середовища, в якому дитина зможе розвивати довільне спілкування, вироблятиме вміння організувати спільну гру, привернути до себе увагу інших, узгоджувати правила гри тощо. Цьому

сприятимуть спільне проведення гри разом із здоровими дітьми, які допомагають сформувати модель поведінки у відкритому суспільстві та виробити для цього необхідні навички.

• *Досвід відчуття.* Ігрова діяльність дітей з мовленнєвими порушеннями має бути спрямована на постійне розширення досвіду відчуттів дитини: дотикових, слухових, зорових. Під час ігор діти повинні торкатися різних предметів, відчувати форму, величину іграшок, температуру. Принцип «відчуття світу на дотик» є одним із базових компонентів мовленнєвого та загального розвитку дитини.

Досвід відчуттів тісно пов'язаний з розвитком дрібної моторики рук дитини. Така ігрова діяльність, яка ґрунтується на вирізаннях, клеєнні, ліпленні, пісочних методиках, арт-методиках, стимулюватиме не лише мовленнєву діяльність, а й розширить творчі можливості, уяву, фантазію, світосприйняття тощо. Адже мета ігор – не лише розвивати сенсорні відчуття дитини, а сприяти виробленню досвіду адекватної поведінки у життєвих ситуаціях.

• *Зворотний зв'язок* особливо важливий у роботі з дітьми з мовленнєвими порушеннями. Він спрямований на емоційне підкріплення та позитивну комунікативну взаємодію. Встановлення довірливих відносин між дорослим і дитиною-логопатом сприятимуть позитивному реагуванню, підкріпленню та заохоченню до спілкування. Дитина, яка відчуватиме задоволення від спілкування, розширюватиме потреби власної мовленнєвої діяльності.

Важливим елементом налагодження довірливих взаємостосунків дитини і дорослого є релаксація. Дитина повинна почувати себе комфортно, розслаблено, вільно. Прийомами релаксації можуть бути ігри з водою, музичні заняття, ігри, де діти тримаються за руки, тощо. Важливо, щоб дитина не лише налагодила емоційний зв'язок з педагогом, а й з іншими дітьми, активно включалася в ігрові ситуації.

Отже, використання ігрових методик є важливим елементом цілісної корекційно-логопедичної роботи з дітьми з вадами мовлення. Ефективність використання ігрових методів роботи значною мірою певними психологічними та педагогічними умовами, а саме: оцінка можливостей дитини, мотивація стимулів та наслідування, розвиток відчуттів дитини, забезпечення зворотного зв'язку.

Система корекційної роботи з дітьми, які мають вади мовлення, загалом має бути спрямована на розвиток комунікативних здібностей, оптимізацію рівня комунікативної готовності до спілкування дитини; зняття емоційних розладів; розвиток аналізу власної поведінки та поведінки оточуючих; формування соціальних ціннісних орієнтирів і потреби в самовираженні у соціально-прийнятних формах; розвиток навичок психічної

саморегуляції, здатності до вольових зусиль; розширення кола інтересів та захоплення; розвиток креативності та творчого самовираження особистості.

1. *Балахолцева Т.* Особливості використання ігрових технологій при корекції заїкання у дітей 6-річного віку / Т. Балахолцева // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Корекційна педагогіка і психологія / за ред. О.В.Гаврилова, В.І. Співака. – Вип. 5. – Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2014. – С. 103–107.
2. *Выготский Л. С.* Проблемы дефектологии [Текст] /Л.С.Выготский. – М., 1995. – С.115–154.
3. *Голуб Н.* Психологічний тренінг як засіб корекції мовлення у дітей з мовленнєвими порушеннями / Н. Голуб ; Зб. наук. пр. Уманського держав. пед. ун-ту імені Павла Тичини. Ч. 3 / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини – Умань : Жовтий О. О., 2014. – С. 96–102.
4. *Гошовська Д.* Спеціальна психологія та методика педагогічно-корекційного тренінгу: [навчально-методичний посібник] / Д.Т.Гошовська. – Луцьк, 2011. – 265 с.
5. *Марченко І.* Особливості логопедичної роботи з дітьми дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення / І. Марченко // Логопед. Науково-методичний журнал. – № 3. – 2013. – С. 52–56.
6. *Томіч Л.* Шляхи удосконалення корекційно-логопедичної роботи з дітьми з порушенням психофізичного розвитку / Л. Томіч // Вісник Луганського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Педагогічні науки. – 2010. – №10 (197) – Ч. 2. – Луганськ: Вид-во ЛНУ ім. Тараса Шевченка. – С. 212–223.
7. *Шеремет М., Коломієць Ю.* Нейролінгвістичні особливості мовленнєвої діяльності школярів з ТПМ / М. Шеремет, Ю. Коломієць // Імідж сучасного педагога № 6–7 (95–96).– 2009. – С. 17–20.
8. *Шеремет М.* Логопедія : підручник / [М. К. Шеремет та ін.] ; за ред. д-ра пед. наук, проф. М. К. Шеремет. – [2-ге вид., перероб. та допов.]. – К. : Слово, 2010. – 665 с.

Стаття: надійшла до редколегії 09.06.2016

доопрацьована 11.08.2016

прийнята до друку 25.08.2016

**PSYCHO-PEDAGOGICAL TERMS OF GAME USAGE IN CORRECTIONAL
WORK WITH CHILDREN WITH SPEECH DISABILITIES**

Oksana Keryk

*Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University,
Ivan Franko Str., 24, Drohobyc, Ukraine, UA – 82100*

The article deals with the basic principles of using the game system in the correction work with the children with speech disabilities. The theoretical aspects of the concept standards and speech violations are defined. The article aims at revealing the basic psychological and pedagogical conditions of game usage in the correctional work with children with speech disabilities. It is determined that the effectiveness of correctional impact depends on the compliance with certain psychological and pedagogical conditions of play usage for working with children with speech disabilities. These conditions include the evaluation of the child's possibilities, the stimulation of game speech activity, the sensory experience expansion by game means, the providing of feedback.

Key words: speech disabilities, game activity, didactic game, feedback, zone of proximal development, motivation, psychological and pedagogical conditions of game usage, corrective work.

